

KEĎ HRÁDOK FORMOVALO ŽELEZO: ODKAZ KRÍŽOV NA HUTNÍCKU HISTÓRIU HORNÉHO LIPTOVA

20.5.2026 - Roman Brezina | Liptovské múzeum

Na mestskom cintoríne v Liptovskom Hrádku sa nachádza niekoľko železných náhrobných krížov. Návštevníkov zaujmú na prvý pohľad - sú zdobené, netypické, ale zároveň vkusné a plnia svoju pietnu funkciu. Prečítajte si príbeh o tom, ako hrádocká Maša ovplyvnila rozvoj mesta a prečo je jej odkaz stále živý aj v súčasnom erbe mesta.

Dnes už žiaľ nie sú zväčša na svojich pôvodných miestach. Väčšina, ktorá je na cintoríne, je presunutá zo starej časti pohrebiska, ktorá zanikla v 50-tych rokoch minulého storočia pri výstavbe štátnej cesty č. 18. Vďaka aktivite vznikajúceho hrádockého Národopisného múzea a Československého zväzu mládeže, boli tieto kríže zachránené a presunuté na nové miesto ku hrobke Kolomana Vitáliša. Časť z nich sa ale dostala do správy Národopisného múzea a dnes sú umiestnené v areáli kostola Panny Márie z Liptovskej Mary v Múzeu liptovskej dediny v Pribyline.

Slávna hutnícka minulosť

Toto bol príbeh osudu týchto krížov v najnovších rokoch. Ich dejiny a význam je ale oveľa väčší. Sú totiž jedným z mála pozostatkov výrobkov, ktoré máme zachované z výroby v hutníckom podniku, ktorý vznikol koncom 18. storočia v lokalite Podjacková - v hrádockej Maši. Jeho vznik súvisel s rozmachom železorudných baní v hornom Liptove v druhej polovici 18. storočia. Rudu tu ťažili zemaniam, ale i súkromní banskí podnikatelia, hybskí mešťania, či štát samotný, ktorý bol majiteľom komorského panstva Liptovského Hrádku od roku 1731. Už v roku 1765 vznikol železný hámor v Malužinej. Výber miesta bol v tom čase viac než vhodný - najrozvinutejšie baníctvo v hornom Liptove bolo práve tam a o čosi vyššie v horách v Nižnej a Vyšnej Boci. Ruda vyťažená v bockých a malužinských baniach sa dovážala sem do malužinskej hute, kde sa tavila a vyrábalo sa tu na vrchole výroby až 1500 centov (cca 84 ton) poľnohospodárskych náradí ročne - motyky, rýče, kopáče, podkovy, obruče a ďalšie. Tie sa potom vyvážali a predávali v Liptove, ale aj na Orave, Turci, Rajci, Kysuciach, ba dokonca aj v Trenčíne.

Misia Podjacková

Zasluhou podnikavého lesného prefekta Františka Wiesnera z Morgensternu bol predložený návrh na vybudovanie novej železnej hute v lokalite Podjacková pri starom hostinci na ceste medzi Liptovským Hrádkom a Kráľovou Lehotou v roku 1796. Wiesnerova snaha o vybudovanie vysokej pece v Liptovskom Hrádku súvisela s otvaraním nových baní - najmä hybských v lokalite Hošková, či v Malej a Velkej Doštienke, alebo aj súkromných podnikateľov - napríklad Jána Rupprechta vo Svaríne. S jej výstavbou súhlasila aj Uhorská dvorská komora a začala sa tu spracovávať najmä menej kvalitná železná ruda z liptovských a spišských baní. Podľa opisu z roku 1805 bola na Maši vysoká pec o výške 6,5 metra (20 stôp), v ktorej sa páliło drevené uhlie vyrobené v okolitých horách. Železná ruda sa tu tavila a spracovávala do železných platní. Takto spracovaný polotovár sa potom odvážal do lokality Podkošovec, kde komorské panstvo Hrádok postavilo huť, alebo ďalej po prúde Váhu do nižšie položených tovární. Výrobu na Maši v Liptovskom Hrádku rozbiehali nemeckí robotníci. Tých, a neskôr aj ich domácich nástupcov, nazývali v okolí Liptovského Hrádku „Mašiari“ a mali aj vlastnú

hutnícku rovnošatu. Pozostávala zo sivých nohavíc so zelenými šnúrami, čiernej blúzy s opaskom a zelenej čiapky. Práca bola organizovaná nasledovne – na čele hámru stál hámornícky majster, ktorý organizoval prácu robotníkov. Pomocné práce mali na starosti učni, administratívu podniku mali na starosti správca a jeho podriadení – správca lesov, kontrolór a pisár.

Pridružená výroba

Potenciál podniku, aby sa dokázal naplno rozvinúť, bol od jeho vzniku podporovaný pridruženou výrobou. Už sme spomenuli, že v súvislosti s výstavbou železnej hute vznikol aj Hámor v lokalite Podkošovec (v miestach dnešnej Štróblovej vily v Kráľovej Lehote). Tu sa vyrábali rôzne železné výrobky. V súvislosti s napoleonskými vojnami a ohrozením monarchie sa rakúska vláda rozhodla aj pri železiarni v Liptovskom Hrádku na Maši v roku 1805 postaviť zbrojovku – zbrojnícku fabriku, kde sa vyrábali hlavne do pušiek. Podľa dobových materiálov sa tu ročne vyrobilo 24 tisíc kusov hlavní, z nich sa, pre zlú kvalitu, vyradilo do odpadu len okolo 25 kusov. Zachoval sa nám aj opis tejto fabriky od baróna Alojza Mednyánskeho, ktorý sa v 20-tych rokoch 19. storočia vydal na svoju malebnú cestu dole Váhom. Barón Mednyánsky opísal Mašu takto: *„Pozdĺž Váhu rozprestiera sa továreň na pušky v štyroch veľkých samostatných budovách, ktoré prekvapivo kontrastujú s malými drevenými chalupami, s akými sme sa doposiaľ stretali. Je to úplne zariadená, všetkými strojmi a náradím vystrojená fabrika, jediný podnik svojho druhu v krajine, pre znamenitú akosť výrobkov zaslúži si čo najväčšiu pozornosť. S veľkou určitosťou môže sa tu rátať s ročnou výrobou 24 000 kusov pušiek, pušiek pre pechotu, karabín a pištolí.“* Výroba pušiek v Liptovskom Hrádku zanikla v roku 1813. V objektoch fabriky sa napokon udomácnila výroba úžitkových a umeleckých predmetov zo železa. Medzi nimi boli aj už vyššie spomenuté železné kríže, ktoré dnes obdivujeme na hrádockom cintoríne.

Maša ako Veľký Hrádok

Hrádocká Maša, inak nazývaná aj Frischfeuer (z nem. Čerstvý oheň) alebo Ober Hradek (z nem. Veľký Hrádok), sa vďaka veľkorysej výstavbe stala časťou komorského mesta, ktorá bola ľudnatejšia, ako samotná materská obec. V roku 1828 mala 27 domov, v ktorých bývalo 165 obyvateľov. Celý komplex bol vďaka Wiesnerovi a jeho aktivite vybudovaný veľmi veľkoryso. Pri vstupe do komplexu sa nachádzal pravdepodobne drevený kríž – Božie muky, ktoré mali priniesť Božiu ochranu pre robotníkov pri nebezpečnej práci s ohňom. Okrem samotnej vysokej pece tu boli aj vážnica na váženie rudy, či klopačka, ktorá ohlasovala začiatok a koniec práce. Pri vážnici sa nachádzal dom inšpektora, bol tu aj dom lekára, rôzne sklady, veľká vodná hať a systém vodných kanálov, ktoré napájali vodou mlyn. Nachádzal sa tu aj starší hostinec, ktorý prevádzkovala od začiatku 19. storočia neznáma židovská rodina. Maša bola osadou Liptovského Hrádku, ale v podstate sa stala mestom v meste.

Zánik hutníckej a baníckej tradície

Hrádocká Maša fungovala po celé obdobie prvej polovice 19. storočia v režime, ktorý tu nastavil ešte František Wiesner. Po jeho odchode z Liptovského Hrádku jej rozvoj stagnoval, či skôr veľmi pomaly upadal. Úpadok sa podarilo na čas zastaviť v roku 1854, kedy areál zobral do prenájmu arciknieža Albrecht Habsburský, ktorý nariadil rekonštrukciu všetkých technických zariadení. Bola postavená nová vysoká pec, ktorá vyrábala železný polotovár odvážaný do Těšína do miestnych železiární. Na určitú dobu bol teda hutnícky komplex zachránený, ale už v druhej polovici 60-tych rokov 19. storočia sa začala klesavá tendencia výroby. Malá hrádocká huta už nemohla v tomto období konkurovať veľkým moravským a sliezskym podnikom. Výroba prestala v roku 1873 – znamenalo to

koniec jedného z posledných podnikov svojho druhu na území Uhorska. Spolu s huťou na Maši zanikli aj hámre na Maši a v Podkošovci, či menšie železiarske dielne v Liptovskom Hrádku, Liptovskom Petre, Červenom Kúte alebo v Kráľovej Lehote. Mnoho ľudí prišlo o prácu, či o možnosť privyrobenia si. Zatvorené už natrvalo zostali aj bane na svahoch Nízkyh Tatier.

Súčasnoscť

Postupom času zanikala aj osada na Maši. Ľudia a rodiny z tejto časti mesta postupne odchádzali za prácou inam. Chátrajúci komplex bol poškodený počas II. svetovej vojny, časť z neho bola zničená pri stavbe cesty č. 18. v 50-tych rokoch 20. storočia. V druhej polovici 50-tych rokov chceli dokonca vtedajší majitelia posledných zvyškov hrádockého hutníckeho komplexu – Liptovsko-oravské pily – zbúrať aj vážnicu a klopačku. Len vďaka aktivite miestnych občanov boli zaradené na zoznam pamiatok a ich existencia bola zachránená. Pamiatky na začiatku 21. storočia ale znova chátrali. Vďaka aktivite Petra Flódra, ktorý kúpil dom v blízkosti pamiatok, boli nakoniec zrekonštruované a v spolupráci s Liptovským múzeom tu bola otvorená expozícia baníctva a hutníctva na Liptove.

Kríže

Príbeh umeleckých železných krížov, dnes v pokoji odpočívajúcich v lapidáriu na hrádockom cintoríne či v skanzene v Pribyline, alebo v depozitároch Národopisného múzea, ukrývajú v sebe slávnú hutnícku minulosť Liptovského Hrádku, ako centra spracovania železnej rudy v blízkom regióne. Táto minulosť, hoci už dávna, je stále živá – preto aj mesto samotné má v súčasnom erbe banícke kladivká. Aj tieto kríže budú súčasťou výstavy Naše mesto v čase, ktorú pripravuje Národopisné múzeum v Liptovskom Hrádku pri príležitosti 710-teho výročia prvej písomnej zmienky o meste.

Autor: kurátor Mgr. Roman Brezina

Zdroje:

HAPÁK, Pavel. Dejiny železiarskeho priemyslu na Slovensku od konca 18. storočia do roku 1867. Bratislava 1962.

VÍTEK, Peter – CHURÝ, Slavko – ŠUBA, Andrej. Z minulosti Liptovského Hrádku. Liptovský Mikuláš 2006.

ZUSKINOVÁ, Iveta. Liptovský Hrádok – prechádzky dejinami. Liptovský Hrádok 2019.

Mohlo by Vás zaujímať: POLYGLOT, VEDEC, VIZIONÁR: NAVŠTÍVTE VÝSTAVU S DÔLEŽITÝM ODKAZOM JÁNA LAJČIAKA

LESNÍCKE ŠKOLSTVO JE S LIPTOVSKÝM HRÁDKOM SPOJENÉ UŽ 230 ROKOV

POKLAD V SUTINÁCH LIKAVY: ODBORNÍKOM POMÔŽE PRI REKONŠTRUKCII HISTORICKÝCH OKIEN

<https://www.liptovskemuzeum.sk/novinky/ked-hradok-formovalo-zelezo-odkaz-krizov-na-hutnicku-hist-oriu-horneho-liptova>